

הכנס המדעי ה-17
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ו

מדעי החברה

יו"ר: דוד מיטלברג

הסטודנטים הערבים לתואר שני במכללת אורנים :**בין נוחות אישית וחברתית ושתיקה פוליטית****Arab masters' degree students at Oranim College:****Between personal and social comfort and political silence**

המחקר שלפנינו בא לבדוק את מידת השתלבותם של סטודנטים ערבים הלומדים לקראת תואר שני במכללת אורנים. המחקר התבצע בשיטה האיכותנית, ובמסגרתו התקיימו עד כה ראיונות חצי מובנים עם כ-30 סטודנטים וסטודנטיות הלומדים בתכניות: חינוך והוראה לתלמידים בהדרה, מוסמך בהוראה וייעוץ חינוכי. ערכתי מחקר דומה בחוג לחינוך באוניברסיטה העברית (שם רוב הנחקרים היו סטודנטים לתואר ראשון) ומטרת המחקר הנוכחי היא גם להשוות בין השתלבותם של סטודנטים באוניברסיטה ובמכללה. נעשו בתחום הזה מספר מחקרים, חלקם במכללת אורנים וחלקם על-ידי חברי סגל אורנים שחקרו מכללות אחרות. החידוש במחקר זה שהוא מדגיש את עניין הזהות הלאומית לעומת דגשים רב-תרבותיים שבהם עוסקים רוב המחקרים בתחום.

המחקר טרם הסתיים אך הממצאים הראשוניים העולים ממנו הם שהסטודנטיות והסטודנטים הערבים מרגישים די בנוח במכללה יחסית למוסדות אקדמיים אחרים כמו אוניברסיטאות, ואפילו ביחס למציאות בחוץ. מצד שני הם נמנעים מלהביא את זהותם הלאומית-הפוליטית לתוך כותלי המכללה. הם נמנעים מביטוי הזהות הלאומית במתכוון ומתוך חישוב קר פן הדבר יפגע ביחס הטוב שהם זוכים לו, במיוחד מצד סגל ההוראה. ניתן להבין מתוך ממצאים אלה, שבמישור האישי הסטודנטים הערבים מתקבלים במכללה בצורה יפה, אבל הם נתקלים בקשיים כאשר העניין מגיע למישור הקולקטיבי. זאת לפחות החוויה הסובייקטיבית שלהם. עוד עולה מן הממצאים שיכולת הביטוי של המרואינים בשיעורים באופן כללי, בלי קשר לפוליטיקה, היא מצומצמת יחסית, גם בשל קשיי השפה וגם כי למרות הרגשתם הנוחה הם עדיין חשים כאורחים במכללה ולא כבני בית. אלה ממצאים מאוד משמעותיים ונראה לי שעניין תחושתם כאורחים מהווה גורם מכריע בשתיקתם, יותר מעניין הקושי השפתי. הרגשה זאת דומה בעיקרה להרגשתם של הערבים-הפלסטינים במדינה.

ממצא אחרון מראה שלמרות שהיחסים עם הסטודנטים היהודים הם תקינים, ואף חבריים לפעמים, עדיין יחסים אלה נשארים במסגרת המכללה, בעוד שבין הסטודנטים הערבים לבין עצמם נרקמים יחסים חבריים חמים ואינטימיים. ממצא זה מתקשר לזה שלפניו ומחזק אותו. המקום היחיד בו מרגישים הסטודנטים הערבים בבית הוא עם סטודנטים בני עמם. ממצא זה מתאים ותומך בממצאי מחקרים דומים שנעשו לגבי סטודנטים שחורים בארצות הברית.

מילות מפתח: סטודנטים ערבים, זהות, השתלבות, שפה, תרבות

Michal Razer, David Mittelberg & Snait Ayalon

זיהוי משתנים בית ספריים המשמשים כגורמים מפצים או גורמים משמרים של מצב חברתי כלכלי של התלמידים: ניתוח משני של נתוני פיזה 2012 בישראל

Identifying school variables that serve to compensate for or preserve students' socio-economic status: Secondary analysis of PISA 2012 data

מחקר זה מבוסס על נתוני מחקרים השוואתיים ישראלים ובין-לאומיים, לפיהם קיים מתאם גבוה בין הישגיהם האקדמיים של תלמידי ישראל ומצבם החברתי-כלכלי, וכן פער בין אוכלוסייה יהודית לאוכלוסייה ערבית. על-פי מחקרים אלו, תלמידים ערבים מגיעים להישגים נמוכים באופן משמעותי מאשר עמיתיהם היהודים.

מחקר זה הוא ניתוח משני של נתוני פיזה (OECD, 2013) ובו ניסינו לבחון מהם הגורמים לפערים המדווחים במערכת החינוך הישראלית. שאלנו כיצד תורם בית הספר לפער באוריינות התלמידים, וכיצד נבדלים בתי הספר ביניהם באשר לתרומה לאוריינות זו. אנו מבקשים להבין באיזה אופן התנהלות בית הספר והמורים היא זו אשר מנציחה את הפערים האקדמיים, ומהו האופן שבו פועלים בתי הספר שאינו מאפשר את צמצום הפערים.

המחקר מתמקד במספר היבטים. בראש ובראשונה אנו מציעים ניתוח נפרד לבחינת המערכת היהודית והמערכת הערבית. שנית, אנו בוחנים משתנים אשר מבחינה תאורטית ידועים כמשפיעים על אוריינות מתמטית, בכללם משתנים המתייחסים לתפיסת התלמידים את עצמם ולתפיסת התלמידים את תפקיד בית הספר והמורים בקידום.

ממצאי המחקר מתייחסים לשני היבטים מרכזיים: (1) בעוד ההישגים בקרב האוכלוסייה היהודית מושפעים ממעמד חברתי-כלכלי, השפעה זו כמעט לא קיימת בקרב האוכלוסייה הערבית; ו-(2) מבנה מערכתי מסליל, הוא ככל הנראה המשתנה המרכזי המשפיע על פערים באוריינות.

המחקר מציג פרדוקס אשר לפיו מרבית המשתנים אשר מנבאים אוריינות מתמטית, ומתייחסים לתפיסות התלמיד את עצמו ולתפיסות התלמיד את בית הספר, דומים לממוצע של מדינות ה-OECD ובמקרים רבים אף גבוהים ממנו. נתונים אלו היו אמורים להוביל לרמת הישגים גבוהה, כאשר בפועל, ממוצע ההישגים של התלמידים בישראל הוא נמוך יחסית. הרמה הנמוכה של תלמידי ישראל אינה מוסברת על-ידי מרבית המשתנים.

נתוני פיזה מרמזים על כך שהדפוס הקשיח והעקבי לאורך שנים, של הישגים נמוכים במערכת החינוך הישראלית, נעוץ במבנה ובמדיניות סגרגטיבית, מבנה חזק מאוד ומושרש עד אשר כל גיוון ושיפור באיכות ההוראה אינו משנה כמעט את הישגיהם הלימודיים של התלמידים. המשמעות היא כי מבנה ההקבצות, אשר ממילא נמצא בהתאמה לרמה כלכלית-חברתית, מנציח את המשוואה לפיה תלמידים ברמה חברתית-כלכלית נמוכה מגיעים להישגים אקדמיים נמוכים יותר מאשר תלמידים ברמה כלכלית-חברתית גבוהה.

מילות מפתח: מחקר פיזה, אוריינות מתמטית, מערכת חינוך מסלילה, הדרה חברתית בחינוך, פערים חברתיים-כלכליים

"הוא התחיל!": עיסוק בסכסוך הישראלי-פלסטיני בחינוך הפורמלי בחטיבה העליונה

Dealing with the Israeli-Palestinian conflict in the high schools

הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא אחד הנושאים המרכזיים ביותר בחיי המדינה, והשפעתו נוגעת לכל התחומים: כלכלה, ביטחון, חברה, דת ומדינה, ומעל לכל – ערכים. נוכחותו של הסכסוך היא עניין קבוע והוא נוגע במיוחד לתלמידים העומדים לפני סיום לימודיהם בתיכון, בין אם הם מתגייסים לצבא או פטורים מגיוס. עם זאת, הנושא אינו נלמד ואינו זוכה להתייחסות חינוכית או דיון ערכי בתחומי הלימוד הפורמליים, מלבד אזכור מצומצם יחסית לחשיבותו במסגרת נושא "השע הפוליטי" בלימודי האזרחות. מבחינה חינוכית יש הכרח לעסוק באופן מעמיק ואמיץ בדילמות הקשורות לסכסוך ובפתרונותיו האפשריים – מנקודת מבט הממוקדת בחברה הישראלית בעיקר.

המטרות החינוכיות של העיסוק בנושא הן: חיזוק ה"אוריינות הפוליטית" והבנת המציאות מנקודת מבט רציונלית; המטרות הערכיות הן חיזוק השקפה קונסטרוקטיבית, מאבק בראייה הפטליסטית של הסכסוך ובדמוניזציה של "האחר"; המטרות ההומניסטיות הן טיפוח התקווה בקרב דור העתיד.

מאחר ומדובר בנושא טעון מבחינה רגשית ופוליטית, המהווה אתגר מורכב עבור מורים בחטיבה העליונה, חיוני לבנות את דרכי הוראתו על בסיס דידקטי מגוון המסוגל לתת מענה לצרכים וללחצים הצפויים בכיתה. בהתאם לכך מבוססת התכנית על שלושה נדבכים: (1) ידע: הבנת מקורות הסכסוך הישראלי-פלסטיני תוך העמקה בנושאים שאינם זוכים להיכרות מעמיקה בתכנית הלימודים בהיסטוריה, כגון נרטיבים, החברה הפלסטינית, המציאות בשטחים החל מ-1967 ועד היום, הכרת הזרמים והארגונים הפלסטיניים וכדומה; (2) ערכים ועמדות: הכרת המאפיינים של סכסוך מתמשך, דיון וניתוח העמדות השונות בחברה הישראלית בנוגע לעתיד המדינה בהקשר לסכסוך – הפתרונות השונים הקיימים ברצף הפוליטי בין ימין לשמאל והערכים שהם מייצגים, הכרת ארגונים וגופים חוץ-פרלמנטריים והשקפותיהם; (3) בניית עמדה אישית: התנסות בעיצוב דעה אישית בנוגע לפתרון הרצוי לסכסוך, דעה המבוססת על ידע שנצבר במהלך הלמידה, על הערכים שנדונו בשיעורים, ועל השקפת עולם אישית. ההתנסות בניסוח עמדה אישית מנומקת תכלול גם בדיקתה מול דעות שונות בכיתה.

הוראת הנושא מבוססת על מתודות המתאימות לעיסוק בנושאים טעונים ולמתחים האופייניים לגיל ההתבגרות ולמאפיינים של שלבי גיבוש הזהות האישית. ההוראה כוללת אפוא אמצעים ויזואליים וגרפיים מרובים, דיון מובנה בכיתה, משימות חקר אישיות וקבוצתיות קצרות, ומפגשים עם אורחים המייצגים דעות שונות ובאים מרקע מגוון.

להרצאה מצורפת מצגת להמחשת חלק מהמרכיבים הגרפיים הנכללים בתכנית.

מילות מפתח: אוריינות פוליטית, סכסוך, שלום, דמוניזציה

שפת הפרסומת החרדית לנדל"ן כמייצגת את "תפיסת המקום"

The language of real estate advertising in the Jewish ultra-Orthodox sector
as representative of concept of place

החברה החרדית היא חברה מסתגרת ומתבדלת במהותה ממניעים היסטוריים ועכשוויים, ומעדיפה לנהל את חייה במרחבים ובמובלעות סגורות לשם שימור אורח חיים דתי-שמרני. "תפיסת המקום" בכל חברה מערבית היא חלק מערכיה ואמונותיה, היא מושתתת על מנגנונים תרבותיים-חברתיים-כלכליים הממצבים ומדרגים את היישובים, את דימוי המקום ואת יוקרתו.

בחברה החרדית "תפיסת המקום" היא תוצר קיומם של מוסדות חינוך בכלל ובמיוחד לגילאי 17 ומעלה, של ההרכב החוגי של האוכלוסייה, של הימצאות הנהגה רבנית מרכזית, של מידת פתיחותו של המקום להשפעות החברה הסובבת, קיומם של אתרים בעלי משמעות דתית-היסטורית ויכולתו לספק את המעטפת המלאה הנדרשת לאדם החרדי על מנת לקיים את אורחות חייו.

פרסומות מסחריות הן חלק מהשיח הציבורי בימינו. הפרסומות, שתפקידן לשכנע נמענים לרכוש מוצרים, מתבססות על נורמות ותפיסות עולם מרכזיות של קהל היעד. מצופה אפוא שהפרמטרים החשובים לאדם החרדי בנוגע לדימוי המקום יתבטאו בתהליך מכירת בתים ושכונות מגורים, דהיינו בשפת הפרסומת החרדית לנדל"ן.

מטרת המחקר היא לבחון את שפת הפרסומת החרדית לנדל"ן. במרכז המחקר ניצבת הסוגיה: מה מלמדות פרסומות לנדל"ן על "תפיסת המקום" של החברה החרדית. המחקר מתבסס על ניתוח איכותני-פרשני-סמיוטי ועל ניתוח לשוני-סגנוני. קורפוס המחקר כולל ארבעה עיתונים בעברית הנפוצים ביותר בקרב קהל היעד החרדי: "המודיע", "יחד נאמן", "יום ליום" והמגזין המסחרי "משפחה". המדגם כלל 1000 פרסומות אשר נדגמו באופן אקראי. בכל פרסומת נבדקו משתנים המלמדים על "תפיסת המקום".

הממצאים הראשוניים מלמדים על כך ששמות הפרויקטים לקוחים מעולם הקהילה החרדית וארון הספרים היהודי במטרה לייצר מרחב זהותי-תרבותי-קהילתי ולסמן את גבולות המובלעת, כגון "שערי ירושלים", "קריית ספר", "בניין הבית", "תל ציון". הפרויקטים מוגדרים במפורש ככאלה המותאמים לציבור החרדי: "קריה חרדית", "מיזם חרדי". תיאור הדירות מותאם לקהל-היעד: "מרפסת סוכה", "עד ארבע קומות ללא מעלית לשמירת שבת". ציפוי של אבן ירושלמית והנהגה רבנית מרכזית משווים למקום דימוי של קדושה. שיווק התכנון הסביבתי מסתייע בשדה סמנטי הרווח בציבור החרדי: תלמודי תורה, ישיבות, כוללים, בתי כנסת, מקוואות. הפרסומות מלוות גם בציטוטים מטקסטים קנוניים. שפת הפרסומת לנדל"ן משקפת את יוקרת המקום, מדרגת אותו ומושתתת על תחושות, רצונות ושאיפות של קהל-היעד החרדי.

המחקר העוסק בהיבטים תקשורתיים-מרחביים בחברה החרדית הוא מצומצם, ומחקר זה מהווה חידוש בתחום. תרומתו בניסיון לתאר כיצד משקפת שפת הפרסומת את "תפיסת המקום" של החברה החרדית.

מילות מפתח: פרסומת, חרדים, תפיסת מקום, היררכיה תדמיתית, החברה הישראלית